

*Semikras V. V., candidate of philosophical sciences, assistant of the Department of Ukrainian Philosophy and Culture of the Faculty of Philosophy, Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine, Kyiv), semv@ukr.net*

**Panpsychism of O. Kozlov as the theoretic–methodological basis in study of history of philosophy**

*The topicality of this study is determined by the fact that philosophical legacy of O. O. Kozlov has not been explored enough, particularly in terms of his work as a historian of philosophy. His scholarship in the field of history of philosophy aimed at the achievement of public objectives is generating considerable scientific interest. The investigation of Kozlov's work allows us to define the place and role of this philosopher's ideas in the history of domestic philosophical thought and history of philosophy as science.*

*O. O. Kozlov explored the issues that are topical for humanitarian epistemology. The scholar was interested in a question if knowledge in philosophy is possible and how scientific knowledge relates to human itself, which is a subject of the historical–philosophical process. The answers to those questions include consideration of criteria and development of the methodology of historical–philosophical research, as well as defining the specificity of the history of philosophy as an independent field of humanitarian knowledge. By defining a subject of philosophy as science and its structure, O. O. Kozlov analysed genetic–evolutionary processes of the development of its ideas and formed thoroughly terminology while paying attention to the problem of philosophical categories.*

**Keywords:** panpsychism, methodology, dialectics, theology, personalism, existentialism.

\*\*\*

УДК 37.013.73 (477.83+438)

**Гончаренко О. А.,**  
кандидат філософських наук, доцент, доцент  
кафедри педагогіки та соціально–економічних  
дисциплін, Національна академія Державної  
прикордонної служби України ім. Богдана  
Хмельницького (Україна, Хмельницький),  
olgegoncharenko@gmail.com

**ІДЕЯ УНІВЕРСИТЕТУ У ЛЬВІВСЬКО–ВАРШАВСЬКІЙ ШКОЛІ.  
Стаття 1. КАЗИМИР ТВАРДОВСЬКИЙ  
ПРО ДОСТОЙНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТУ**

*Розкрито зміст поняття «достойність Університету» з погляду польського філософа Казимира Твардовського (1866–1938), засновника Львівсько–Варшавської школи (1895–1939). Вибір теми статті визначений актуальністю критичного осмислення модерної ідеї Університету та з'ясування її історичного значення у контексті сьогодення. Доведено, що джерелом достойності Університету Твардовський визначав служіння об'єктивній істині, під якою він розумів найвищі інтелектуальні та моральні цінності. Виявлено, що у зміст поняття «достойність Університету» Твардовський вкладав: єдність навчання і дослідження, автономію, популяризацію наукових досліджень, інтелектуальне та моральне виховання молоді, єдність виховної, викладацької та дослідницької діяльності професора і доцента, високі інтелектуальні та моральні чесноти академічного викладача, глобальну солідарність професорів і доцентів, особливе місце філософії стосовно наук.*

**Ключові слова:** ідея Університету, Львівсько–Варшавська школа, філософія освіти.

Своє бачення ідеї Університету обґрунтовували такі видатні мислителі, як Іммануїл Кант, Йоганн Готліб Фіхте, Фрідріх Вільгельм Шеллінг, Йоганн–Фрідріх Шіллер, Вільгельм фон Гумбольдт, Джон Генрі Ньюмен, Хосе Ортега–і–Гассет, Карл Ясперс та інші. У такий спосіб вчені прагнули донести до академічної спільноти власну думку стосовно завдань та організаційних принципів Університету, особливостей університетського навчання, стосунків між викладачами і студентами, відношень між Університетом і суспільством. Своєю ідеєю Університету мав також польський філософ Казимир Твардовський, засновник Львівсько–Варшавської школи.

21 травня 1930 року Сенат Познанського Університету ухвалив присвоєння Твардовському звання доктора *honoris causa*. З огляду на хворобу філософа урочистість з нагоди вручення йому диплому відбулася 21 листопада 1932 року в Актівому залі Університету Яна Казимира у Львові. Під час урочистості Твардовський виголосив промову «Про достойність Університету», яку потім Познанський університет опублікував і за згодою автора розіслав багатьом особам та інституціям [4, с. 29]. Незадовго до смерті засновник Львівсько–Варшавської школи заповів покласти друкований екземпляр промови «Про достойність Університету» до труни з його тілом [4, с. 31]. Через це дану промову можна вважати духовний заповітом філософа. Промова «Про достойність Університету» є предметом пильної уваги численних польських науковців, які намагаються осмислити ідею Університету в контексті сьогодення. Ми ж спробуємо з'ясувати історичне значення даної промови вченого.

Промова Твардовського «Про достойність Університету» оприявнює стурбованість філософа становищем Університету в час бурхливого зростання населення, яке за критеріями масового виробництва почало оцінювати вищу освіту предметом споживання, підпорядкованого утилітарним інтересам. Проте філософ чітко розрізняв дію оволодіння правилами мислення та дію механічного набуття позитивного знання. На його думку, Університет навіть за сучасних йому умов повинен був виконувати ту функцію, яку визначила й закріпила з плином часу його ідея, а саме: навчати дії творення знання, а не його споживання чи продукування. Сягаючи ідеї Університету Гумбольдта, який науку вважав основним виміром вищих наукових закладів, Твардовський завданням Університету визначав здобування наукових істин і припущень та розповсюдження умінь їх досягати, а стрижнем і ядром університетської праці у такому разі – наукову творчість у мериторичному й методологічному аспектах. Отже, з точки зору вченого, мета Університету полягає у творенні та транслюванні духовного життя його суб'єктами: «Слугуючи цій меті, Університет дійсно сяє достойністю, що сходить на нього від величезної важливості функції, яку він виконує. Адже несе людству світло чистого знання, збагачує і поглиблює науку, здобуває щораз нові істини та припущення – творить, одним словом, найвищі інтелектуальні цінності, які можуть випасти на долю людини» [5, с. 7].

Служіння Університету об'єктивній істині Твардовський, на протигагу єдності смислу поняття німецьких вищих наукових закладів XIX століття з моральною культурою нації, пов'язав із творенням загальнолюдських цінностей. Ймовірно, під впливом подій першої третини XX століття, об'єктивна істина й сумлінне прагнення до неї видавались філософу тими інструментами, які могли б усунути те, що налаштовує людей один проти одного, та дати їм те, що їх би примирило: «У цей спосіб служіння об'єктивній істині набуває етичного значення і може ставати у щораз вищому ступені істинним благословенням людству» [5, с. 8]. У цьому контексті помітна співзвучність думок Твардовського з поглядами Ортеги–і–Гассет, який в есеї «Місія Університету» (1930) транслацію культури визначав першочерговою місією університетської освіти, оскільки вважав, що її нівелювання у навчанні професії, наукових дослідженнях й плеканні нових

науковців загрожує появі відсталих з погляду своєї епохи нових варварів.

Тенденцію перетворення масовим суспільством Університету в звичайну школу, заклад, що має навчати на рівні з іншими загальноосвітніми та професійними школами, Твардовський вважав хибною на тій підставі, що однією із найприкметніших властивостей університетської традиції є єдність навчання і дослідження, згідно якої поняття «науковий заклад» однаковою мірою означає як інститут, присвячений дослідній праці, так і школу, яка надає певні знання або прищеплює певні вміння. У цій хибній тенденції вчений оприявнював той факт, що зусилля, спрямовані на здобування об'єктивних знань і самі ці знання не виокремилися достатньо виразно у свідомості масового суспільства як специфічні цінності й достоїнства розумової культури і ця недооцінка дослідницької праці та її результатів переноситься також на інституції, які виконують цю працю.

Суголосно Гумбольдту можливість виконання притаманних Університетові завдань Твардовський пов'язував з абсолютною духовною незалежністю, духовною, тому що матеріально Університет «буде завжди залежний від того чинника, який йому дає фінансову основу для існування і забезпечує його засобами праці» [5, с. 10]. Водночас Університет повинен, на думку польського науковця, дотримуватися належної дистанції від нурту, яким проноситься біля його стін повсякденне життя, гомін суперечливих суспільних, економічних, політичних і будь-яких інших течій.

Так зрозумілими достойністю і незалежністю Твардовський аж ніяк не позбавляв Університет впливу на саме життя, він позбавляв його тільки безпосереднього та посліпшого впливу, здійснюваного на поточні справи. Єдиним же впливом, який може мати на суспільство вірний своєму призначенню Університет, науковець визнавав навічання молоді та оприлюднення наукових праць. Лише цими шляхами Університет може впливати на все суспільство, поширюючи погляди і переконання, яких ніхто нікому не нав'язує як догмати, але сила яких міститься винятково в їх науковому доведенні. Тим самим Твардовський поставив під сумнів цінність ідеї Університету Гумбольдта: самотність дослідницької роботи. Варто відзначити, що на схилі ХХ століття Жак Дерріда у лекції «Закон достатньої підстави: Університет очима його послідовників» (1983) поглянув на проблему самотності Університету в контексті дилеми його життя і смерті, а саме знищення сутності Університету.

У контексті першого в історії об'єднання суспільства в єдине ціле виховне завдання Університету вбачав не у формуванні душ молодих людей за певним суспільним чи політичним взірцем або розвитку у них певного напрямку і певного способу ставлення до практичних життєвих цілей, а в пробудженні і поглибленні у молодих умах розуміння величезної значущості, яку становить для людства об'єктивна істина і праця довкола її здобування. Визнання у кожній справі тільки однієї об'єктивної істини посприяло б, на погляд вченого, віднайденню молодими людьми у прагненні до неї спільних засад, на яких вони б приступили до праці без огляду на відмінності, що можуть виникати між ними.

Прихильність до об'єктивної істини та орієнтація на постійне прагнення до неї є, з точки зору Твардовського,

потужним чинником, що виховує молодь бути людьми, які взаємно розуміють одні одних і є вибачливими, спроможними до такої взаємодії, в якій ділові стосунки мають перевагу над особистими, а спільний інтерес над індивідуальним. На жаль, сучасний Університет толерує зовсім інший вимір виховного завдання. Так, з погляду канадського дослідника Біла Рідінгса, Університет уже більше не слугує ідеї культури, а радше ідеї досконалості чи якості. Внаслідок цього автор книги «Університет у руїнах» (1996) пропонує перейти в університетських студіях від категорії суб'єкта до поняття сингулярності. Таку зміну вчений пояснює тим, що якщо згідно Рене Декарта мислячий індивід стає одним із суб'єктів, коли перетворює себе у локус мисленнєвої діяльності, яка на думку Юргена Габермаса свідчить про його здатність погоджуватися чи не погоджуватися тобто спроможність до комунікації, то масова культура перетворює індивіда в агломерат матерії, історії, досвіду й всього іншого, внаслідок чого «у тобі немає нічого, що можна було б від початку вважати властивим усім» [3, с. 185–186]. Таким чином, масова культура гомогенізує сингулярності, перетворюючи їх у суб'єктів–споживачів, а не у традиційних суб'єктів–творців публічної сфери чи громадянського суспільства.

Виховну роботу професора і доцента Університету польський філософ мислив не чимось чужим і зовнішнім для них, а складовою їхньої викладацької праці, що полягає у формуванні в студентів мистецтва мислення й наукового дослідження, яке ця викладацька праця має на підставі власної дослідницької роботи викладача. У такий спосіб Твардовський воедино сполучив три напрями – виховний, викладацький та дослідницький – діяльності професора і доцента університету, відтворюючи у цьому сполученні всю сутність їхньої професії. На посаду професора й доцента Університету Твардовський покладав усю достойність інституції, в рамках якої вони присвячують себе своїй професії.

У понятті достойності професії університетського викладача Твардовський вкладав відповідні інтелектуальні кваліфікації та професійні знання, а також велику твердість духу і сильний характер. З погляду вченого, моральні чесноти університетського викладача є передумовою його відмови від будь-яких упереджень, які можуть заступити шлях, що веде до об'єктивних знань, і які мають свої джерела у традиціях, у звичаях, у впливах оточення, в особистих захопленнях і відразах; та подолання у собі будь-яких схильностей, які б наказували йому відноситися нерівно до окремих студентів і виказувати до одних меншу, а до інших більшу доброзичливість. Сумління університетського викладача не дозволить прагнути, «щоб краще таке, а не інше вирішення наукової проблеми виявилось точним, щоб дослідження краще до такого, аніж до іншого, привели результату» [5, с. 15], він з однаковим задоволенням вітатиме кожне рішення і кожний висновок, які своїм обґрунтуванням зуміє легітимувати як наукові.

Однією з найбільших небезпек, що загрожують прийняттю університетським викладачем незалежної, вільної від будь-яких упереджень позиції щодо об'єктивної істини, філософ вважав його не тільки формальну, але й внутрішню належність до таких організацій, які наказують своїм членам визнавати певні переконання чи принаймні поводити себе так, як коли

б їх визнавали. За таких обставин викладач задалегідь може відчувати неприязнь до всього, що цим нав'язаним переконанням опирається, та легко піддаватися спокусі знехтувати аргументами, що мовлять за прийняття фактів чи поглядів, з цими переконаннями незгодними, наражаючись на серйозні конфлікти щодо справ науки, її незалежності, ролі і призначення у житті народів і людства. Надто суворо видається вимога Твардовського утримуватися університетському викладачеві, як слугі об'єктивної істини, від усього, щоб могло накликати на нього підозру, але філософ був переконаний, що «хто насправді у здобуванні та проголошенні об'єктивної істини бачить мету життя, хто насправді є, як то кажуть, людиною науки, вченим у найповнішому і найпрекраснішому значенні цього слова, той зуміє бути глухим до нашіптувань різних амбіцій та встоїть перед спокусою розігрування будь-якої ролі там, де зовсім не йдеться про істину, але про владу, про впливи, про посади, про почесні і звання або просто – про гроші!» [5, с. 17].

Наче зазираючи у майбутнє, творець Львівсько–Варшавської школи бачив у професорах та доцентах громадян не лише окремого народу, окремої держави, але «великої республіки учених, що простягається через усі цивілізовані народи земної кулі» [5, с. 18]. Ця республіка у мріях філософа не володіє писаними законами, у ній немає жодних влад, наділених будь-якою фізичною силою: стаючи її громадянином, їй ніхто не присягає ні на лояльність, ні на вірність. Абсолютна відданість об'єктивній істині, усвідомлення відповідальності за її бездоганність, а також почуття солідарності – єдине, що об'єднує тих, змістом життя котрих є наука. У розвитку почуття солідарності громадян республіки вчених Твардовський бачив перспективи поступу для усього людства і тим самим для окремих народів і держав. З огляду на це, філософ наголошував на старанному плеканні цього почуття та його поширенні серед професорів і доцентів університетів світу й уникненні всього, що би його послабляло і саму солідарність навіть серед професорів і доцентів одного й того самого університету зруйнувало на користь і в ім'я будь-яких інших солідарностей, зовсім чужих науці і пошуку об'єктивної істини та її проголошенню.

Можна стверджувати, що уявлення Твардовського про республіку вчених набувають сьогодні все більш реальних абрисів у науковому світі. Показовим у цьому сенсі є домінування англійської мови у міжнародному академічному співтоваристві. Місії розвитку Університетом національної культури сьогодні приходять на зміну місії інтернаціоналізації, в контексті якої, на думку вітчизняного дослідника у царині вищої освіти Сергія Курбатова, «університет виступає фактором інтеграції економічних, політичних та соціальних систем власних країн у світовий контекст та головним ретранслятором глобальних цінностей, підходів та технологій на рівні тієї чи іншої держави» [2, с. 175]. При цьому доводиться визнавати, що зміщення акцентів з націоналізації до інтернаціоналізації у вищій освіті тягне за собою негативні наслідки. Так, гегемонія англійської мови несе загрозу гальмування чи навіть припинення розвитку національних термінологій, а розбудова нового посткласичного Університету відбувається, на погляд української дослідниці

проблеми ідеї Університету Ольги Кузьменко, «під впливом економічного регулювання, яке поступово стає визначальним, підпорядковуючи собі політичні інститути, що загрожує наростанню явища академічного капіталізму та девальвацією культуротворчої місії Університету» [1, с. 173]. Формально масове суспільство гарантує сучасному Університету академічну свободу, проте реально глобальна економіка втягує його у виробництво освітньої продукції сумнівної якості.

Промова Твардовського символічно завершується акцентуванням уваги академічної спільноти на особливому значенні філософії стосовно наук в Університеті, яку він називав «провідною зіркою наук». Такої думки вчений дотримувався, виходячи з того, що істина та пошук шляхів її здобування є предметом досліджень філософії, тому саме філософія є союзницею і проводирем для всіх, хто на будь-якій ниві людських шукань прагне до істини. Філософія, писав Твардовський, «пробуджує у нас критицизм, який оберігає від сліпого підкорення авторитетам, від зручного обходження долюбих нам інтелектуальних навичок, а також від надмірної віри в наш людський, надто обмежений розум; велить нам домагатися ясності й точності скрізь, де йдеться про застосування наукової аргументації, та позбавляється усілякого роду вигаданих міфів, які воліють своєю одурманюючою туманністю заступити вловимість деталей і прозорість цілісності; вчить нас висвітлювати численні поняття, якими послуговуємося, не вникаючи в них глибше, окремі науки, і дає змогу нам усвідомити собі не менш численні принципи, якими керуємося у міркуваннях і вчинках повсякденного життя, у його щоденній практиці» [5, с. 19–20].

Вирізнення Твардовським філософії з–поміж інших наук потребує певного уточнення. У розумінні вченого філософія є світоглядом і наукою. Філософія як наука перш за все спрямована на пізнання, а не на творення світоглядів чи ідеологій. Тому вивчення філософії в Університеті не передбачає передачі знання, а лише методу пізнання, а також чогось винятково ціннісного, чого не дає жодна інша дисципліна: формування здатності критичного мислення. Таке призначення філософії увиразнює не привілейоване її становище в Університеті, а радше методологічний та аксіологічний орієнтир кожного наукового пошуку.

З огляду на здійснений аналіз, можна зробити висновок, що для Твардовського достоїнність Університету означала спрямованість на найвищі цінності та їх реалізацію в духовному житті людини і суспільства. Залишаючись вірним німецькій університетській традиції, філософ мислив Університет духовно незалежною інституцією, єдністю навчання і дослідження, гарантією особливого становища філософії з–поміж наук. Водночас науковець уникає трансляції відносних цінностей в Університеті на користь загальнолюдських. Республіка вчених у розумінні творця Львівсько–Варшавської школи вже не плекає ілюзію усамітнення у світі, а радше прагне нового визначення сенсу академічної свободи в контексті інтернаціоналізації.

#### Список використаних джерел

1. Кузьменко О. М. Ідея університету: закономірності й особливості трансформації історичних типів: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.10 / Кузьменко Ольга Миколаївна. – К., 2016. – 229 с.

2. Курбатов С. В. Феномен університету в контексті глобальних трансформацій: дис. ... докт. філос. наук: 09.00.10 / Курбатов Сергій Володимирович. – К., 2015. – 426 с.

3. Ридингс Б. Университет в руинах / Билл Ридингс. – [пер. с. англ. А. М. Корбута]. – Москва: Изд. дом. Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. – 304 с.

4. Jadcak R. Kazimierz Twardowski: twórca szkoły lwowsko-warszawskiej / Ryszard Jadcak. – Toruń: Wydaw. Adam Marszałek, 1991. – 142 s.

5. Twardowski K. O dostojństwie Uniwersytetu / Kazimierz Twardowski. – Poznań: Uniwersytet Poznański, 1933. – 23 s.

### References

1. Kuzmenko O. M. Ideya universitetu: zakonomirnosti y osoblivosti transformatsiyi istorichnih tipiv: dis. ... kand. filoz. nauk: 09.00.10 / Kuzmenko Olga Mikolajivna. – K., 2016. – 229 s.

2. Kurbatov S. V. Fenomen universitetu v konteksti globalnih transformatsiy: dis. ... dokt. filoz. nauk: 09.00.10 / Kurbatov Sergiy Volodimirovich. – K., 2015. – 426 s.

3. Ridings B. Universitet v ruinah / Bill Ridings. – [per. s. angl. A. M. Korbuta]. – Moskva: Izd. dom. Gos. un-ta Vyishey shkoly ekonomiki, 2010. – 304 s.

4. Jadcak R. Kazimierz Twardowski: twórca szkoły lwowsko-warszawskiej / Ryszard Jadcak. – Toruń: Wydaw. Adam Marszałek, 1991. – 142 s.

5. Twardowski K. O dostojństwie Uniwersytetu / Kazimierz Twardowski. – Poznań: Uniwersytet Poznański, 1933. – 23 s.

*Honcharenko O. A., Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Social and Economic Disciplines Department of the National Academy of State Border Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi (Ukraine, Khmelnytsky), olgegoncharenko@gmail.com*

### The Idea of the University in the Lviv–Warsaw School.

#### Paper 1. Kazimierz Twardowski about the Majesty of the University

*In this paper the author discloses the concept of «the Majesty of the University» from Kazimierz Twardowski's (1866–1938) point of view, who was the founder of the Lviv–Warsaw School (1895–1939). The subject of the paper is determined by the topicality of critical realization of the modern idea of the university and its importance in the present context. It has been revealed that Twardowski defined the concept of «the Majesty of the University» as a unity of study and research, an autonomy, popularization of scientific researches, mental and moral education, a unity of professor's and associated professor's educational, teaching and research activity, high intelligence and morality of a teacher, a global solidarity of professors and associated professors, the unique value of philosophical sciences in the university study. It was concluded that Twardowski identified the Majesty of the University with the highest values and their implementation in human and social spiritual life.*

**Keywords:** the Idea of the University, the Lviv–Warsaw School, educational philosophy.

\* \* \*

УДК –1:159.954

**Салій А.,**

кандидат філософських наук, доцент, ВДНЗУ  
«Українська медична стоматологічна академія»  
(Україна, Полтава), anatoli.salij@gmail.com

### САМОТНІСТЬ ТА ЕМІГРАЦІЯ: ДО ПИТАННЯ ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНІВ НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ МИСЛИТЕЛІВ ЕМІГРАЦІЇ «ПЕРШОЇ ХВИЛІ» (20–ті – 40–ві роки ХХ століття)

*Проблема еміграції ніколи не втрачала своєї актуальності, а в умовах сучасного українського суспільства взагалі перетворилася на проблему «номер один». На прикладі аналізу феномену російської еміграції «першої хвилі», що хронологічно позначає період з 20-х по кінець 40-х років ХХ століття, автор намагається визначити місце і роль екзистенціалу самотності в контексті творчості її знакових мислителів. Особливий акцент робиться на проблемі світоглядного розколу представників інтелектуального середовища російської еміграції на так зване «старше» і «молодше» покоління. Здійснюється аналіз творчого спадку М. Бердяєва, Л. Шестова, В. Варшавського, Г. Газданова,*

*Г. Адамовича, Д. Мережковського та інших. Зазначається, що феномен самотності у творчості мислителів зазначеного періоду відіграє одну із ключових ролей, з одного боку, як поштовх до самопізнання, а з іншого – як спосіб самозбереження у чужому соціально-культурному середовищі.*

**Ключові слова:** еміграція, самотність, відчуженість, покинутість, культурна ізоляція.

Філософський спадок російської еміграції «першої хвилі», на сьогодні перебуває у стадії активного осмислення. І якщо саме визначення поняття «філософія російської еміграції» ніякої проблеми не складає, і ми розуміємо під цим явищем творчий спадок цілого ряду мислителів 20–х – 40–х років ХХ століття, які перебували на території Франції, Чехії, Болгарії, США, Польщі, Англії, Швейцарії та інших, але зберігали при цьому власну національно-культурну ідентичність. То цілісне сприйняття його, як особливого феномену, вимагає застосування специфічних реконструктивних підходів та методів. І, що важливо, застосування історико-біографічних методик дослідження, аналізу культурних і філософських тенденцій [6, с. 153]. Цікаво і те, що саме в еміграції, на кінець 20–х років ХХ століття, починає стверджуватися думка про те, що і філософія як «сувора наука», залишить назавжди до кінця незавершеною, бо є особливою формою творчої діяльності.

Виходячи із цих тенденцій письменники та поети ХІХ століття, такі як О. Пушкін, М. Лермонтов, М. Гоголь, Ф. Достоєвський, Л. Толстой, характеризуються як зразки пізнання дійсності. На цих позиціях стоїть, зокрема, В. Зеньковський, який намагається обґрунтувати тезу про те, що філософські концепції, насправді, є не що інше як досвід побудови світогляду [8, с. 24–25]. У такому випадку, філософські теми існують у різноманітних світоглядах набагато вільніше, аніж там, де ми їх можемо спостерігати, як складові частини конкретних «систем».

Для більшості людей, еміграція завжди буде ототожнюватися із ситуацією, яка характеризує випробування тяжке і, здебільшого, довичне. Сам по собі, процес переїзду конкретної особи на територію іншої держави, який ще й до того ж, пов'язаний із чималими зусиллями, може свідчити, найперше, про життєвий оптимізм і потужну волю до життя. Але у ситуації вимушеної еміграції, до зазначених позитивних ноток обов'язково долучається невизначеність, туга і розпач, що, після першого напливу ейфорії, занурить людину у чуже, часто вороже середовище, забезпечивши почуттями покинутості, непотрібності та, як наслідок, відчуженості і самотності.

Осмилення феномену еміграції в історії філософської думки ще дуже далеко від своєї повноти. Тому, необхідно зазначити, що і дане дослідження не зачіпатиме великої кількості дотичних до еміграції тем, наприклад, тематики репатріації, тобто добровільного самовідчуження себе від батьківщини, що для письменника і мислителя, може мати вирішальне, а іноді й фатальне, значення. Ми будемо вести мову саме про еміграцію–як–переселення вимушене, яке здійснюється під прямим чи опосередкованим тиском соціальних обставин. Тому, наприклад, М. Гоголь, який пише свої «Мертві душі» в Італії, і взагалі за кордоном проводить близько дванадцяти років, в емігрантській дискурсі не потрапляє: він будь-якої миті міг повернутися, а перебування за межами своєї держави – це його усвідомлений вибір. У Гоголя не було усвідомлення